Purusha Suktam

पुरुषसूक्तम्

MANTRA · मन्त्राः

1 ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्।
स भूमिँ सर्वत स्पृत्वाऽत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्॥

Om sahasra shirsha purushah sahasrakshah sahasra pat.
Sa bhumin sarvata spritvaty atishthad dashangulam.

2 पुरुष एवेदँ सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम्।
उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति॥

Purusha evedan sarvam yad bhutam yach cha bhavyam.
Utamritatvasyeshano yad annenatirohati.

3 एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः।
पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि॥

Etavan asya mahimato jyayansh cha purushah.
Padosya vishva bhutani tripad asyamritam divi.

4 त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत् पुनः।
ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि॥

Tripad urdhva udait purushah padosyehabhavat punah.
Tato vishvan vyakramat sashananashane abhi.

5 ततो विराडजायत विराजो अधि पूरुषः।
स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥

Tato virad ajayata virajo adhi purushah.
Sa jato atyarichyata pashchad bhumim atho purah.

6 तस्माद्यज्ञात् सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम्।
पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यानारण्या ग्राम्याश्च ये॥

Tasmad yajnat sarvahutah sambhritam prishadajyam.
Pashuns tansh chakre vayavyan aranya gramyash cha ye.

7 तस्माद्यज्ञात् सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे।
छन्दाँसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत॥

Tasmad yajnat sarvahuta richah samani jajnire.
Chhandansi jajnire tasmad yajus tasmad ajayata.

8 तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः।
गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः॥

Tasmad ashva ajayanta ye ke chobhayadatah.
Gavo ha jajnire tasmat tasmaj jata ajavayah.

9 तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रतः।
तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये॥

Tam yajnam barhishi praukshan purusham jatam agratah.
Tena deva ayajanta sadhya rishayash cha ye.

10 यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन्।
मुखं किमस्यासीत् किं बाहू किमूरू पादा उच्येते॥

Yat purusham vyadadhuh katidha vyakalpayan.
Mukham kim asyasit kim bahu kim uru pada uchyete.

11 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः।
ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्याँ शूद्रो अजायत॥

Brahmanosya mukham asid bahu rajanyah kritah.
Uru tad asya yad vaishyah padbhyan shudro ajayata.

12 चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत।
श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत॥

Chandrama manaso jatash chakshoh suryo ajayata.
Shrotrad vayush cha pranash cha mukhad agnir ajayata.

13 नाभ्या आसीदन्तरिक्षँ शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत।
पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ२ अकल्पयन्॥

Nabhya asid antarikshan shirshno dyauh samavartata.
Padbhyam bhumir dishah shrotrat tatha lokan akalpayan.

14 यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत।
वसन्तोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः॥

Yat purushena havisha deva yajnam atanvata.
Vasantosyasid ajyam grishma idhmah sharad dhavih.

15 सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः।
देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन् पुरुषं पशुम्॥

Saptasyasan paridhayas trih sapta samidhah kritah.
Deva yad yajnam tanvana abadhnan purusham pashum.

16 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥

Yajnena yajnam ayajanta devas tani dharmani prathamany asan.
Te ha nakam mahimanah sachanta yatra purve sadhyah santi devah.

Text checked against: Gita Press, Gorakhpur: Nitya Karma Puja Prakash (code 592). Meanings, audio and all scripts at nityapaath.com/purusha-suktam/